

ὄπλον τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ ὅλου αὐτῆς τοῦ πληρώματος κατὰ τῶν ἐντελῶς ματαίων ἀγώνων του ἦτον, εἶναι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, καὶ θέλει εἶσθαι διηνεκῶς, ἢ ἀδιαφορία.

Η ΜΟΡΡΑ.

Ἦτο Κυριακὴ δὲ ἔφθασα εἰς τὴν Ζάκυνθον· ἡ καρδία φιλοστόργου μητρὸς ἔτρεμεν εἰσέτι διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν τέκνων τῆς, καὶ τοὺς τρόμους τῆς ἐπὶ πύξανε τὸ φιλόποπτον τῆς ἐπτανησείου ἀστυνομίας, ὅτε, μετὰ πολλὰς καὶ μωρὰς διατυπώσεις, ἐπιστράφη τέλος πάντων εἰς ἡμᾶς νὰ μεταβῶμεν εἰς οἰκίαν κειμένην κατὰ τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, πρὸς τὴν δυτικὴν ἄκραν τῆς πόλεως. Εὐγνώμων ἀνακαλῶ εἰς τὴν μνήμην τὰ πλήρη οἴκτου καὶ συμπαθείας βλέμματα τῶν Ζακυνθίων, ὅτε μάλιστα διαβαίνοντες τὴν κυριωτέραν λεωφόρον, (Πλατεῖαν ῥοῦγαν) ἠκούσαμεν ἐπαναλαμβανομένην τὴν παρήγορον φωνὴν ἀδελφικῆς ὑποδοχῆς. Καὶ ὁμῶς ἡ φιλόξενος ἐκείνη νῆρος ἔτρεφε τότε περὶ τὰς δεκαπέντε χιλιάδας Ἑλλήνων προσφύγων!

Μόλις ἀναβὰς εἰς τὴν οἰκίαν προέτεινα ἐκτός τοῦ παραθύρου τὴν κεφαλὴν διὰ νὰ εὐχαριστήσω τὴν παιδικὴν μου περιέργειαν. Εἶδον δὲ δύο ἀνθρώπους ἰσταμένους μετὰ πολλῶν ἄλλων, καὶ παίζοντας παιδιὰν ὀνομαζομένην, ὡς ἀκολούθως ἔμαθον, Μόρραν. Ἡ παιδιὰ αὕτη εἶναι πάντῃ περίεργος καὶ ἰδιόρρυθμος· διότι δὲν παίζεται οὔτε διὰ κύβων, οὔτε διὰ χαρτίων ἢ πεσσῶν, οὔτε δι' ἄλλου τινὸς σκεύους ἢ ἐργαλείου, ἀλλὰ διὰ μόνων τῶν χειρῶν, ἢ καὶ διὰ μιᾶς μόνης, ἐὰν ποτε τύχη νὰ εἶναι μονόχειρ ὁ παίζων. Ἰστάμενοι ἢ καὶ καθήμενοι ὁ εἰς ἀπέναντι τοῦ ἄλλου, κλείουσι τὴν δεξιὰν γρονθοειδῶς, καὶ ἔπειτα προσφέρουσι γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ἕνα ὁποιοῦνδήποτε ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ 1. μέχρι τοῦ 10, ἀνοίγοντες ἕνα, ἢ πλειοτέρους, ἢ καὶ ὅλους τοὺς δακτύλους, ὅτε ἀναφωνοῦσι *tutta*, ἦτοι ὅλη. Σκοπὸς δὲ τῆς παιδιᾶς εἶναι τὸ νὰ μαντεύσῃ ὁ εἰς τῶν παίζόντων τὸν ἀριθμὸν τὸν ὁποῖον θέλει σημειώσῃ ὁ ἕτερος διὰ τῶν δακτύλων, τείνων καὶ αὐτὸς συγχρόνως τὴν χεῖρα, καὶ σημειῶν διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου τὸν ἀριθμὸν. Ἀλλὰ πολλάκις, διὰ ν' ἀπατήσωσιν ἀλλήλους οἱ ἀνταγωνισαί, ἄλλον ἀριθμὸν προσφέρουσι διὰ τοῦ στόματος, καὶ ἄλλον σημειοῦσι διὰ τῶν δακτύλων. Ὁ μαντεύσας κερδαίνει μίαν βολήν, (*punto*), ἕκαστον δὲ παίγνιον σύγκειται συνήθως ἐκ πέντε βολῶν. Ὁ δὲ νικῶν πίνει μονοροφητὴ κρασοδόλιον, ἢ γλυκαίνει τὸν λάρυγγα τοῦ δι' ἀμυγδαλωτοῦ (μαντολάτου), ἐὰν τὸ παίγνιον ἐπαίχθῃ ἀπὸ τῶν Χριστουγεννίων μέχρι τοῦ τέλους τῆς Τυρρηνῆς. Συναγωνίζονται δὲ μὲ τοσαύτην ταχύτητα καὶ εὐστοχίαν, ὥστε, ἐνόσω νὰ ἀναγνώσῃ τις τὴν μικρὰν ταύτην περιγραφὴν, δύο Ζακύνθιοι ἀρχίζουν καὶ ἀποπερατοῦσι καὶ τὰς πέντε βολὰς.

Μὲ φαίνεται ὅτι τοὺς βλέπω καὶ τὴν ὥραν ταύτην παίζοντας τὴν *μόρραν*· τὸ πρόσωπόν των ἐξάπτεται, οἱ ὀφθαλμοὶ των σπινθηροβολοῦσι, καὶ ὅλη των ἡ ζωὴ συγκεντροῦται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸ βλέμμα των. Νομίζεις ὅτι ἀρπάζουσιν ἀπὸ τοῦς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ χεῖλη τῶν ἀνταγωνιστῶν τὸν ἀριθμὸν τὸν ὁποῖον μέλλουσι νὰ μαντεύσωσι. Καὶ τῶν ὄντι, τὸν μαντεύουσιν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, καὶ τὸν ἀνακηρύττουσι μεγαλοφώνως. Ἡ ῥαγδαία κίνησις τῶν δύο ἀντιπάλων καὶ συσταυρουμένων χειρῶν, καὶ αἱ ὀξεῖαι τῶν παίζόντων φωναί, τραχεῖαι μὲν πάντοτε καὶ μονότονοι, ἀλλ' ἀνυψούμεναι καθάσον σφοδρύνεται καὶ ἀκμάζει ἡ πάλῃ, ἔχουσι τι ἰδιογενές, ἴσως δὲ ἤθελον εἰπεῖ καὶ ἄγριον, ἐὰν ὁ λαὸς τῆς Ζακύνθου δὲν ἦτο ἐκ τῶν εὐρυστέρων καὶ μεγαθυμοτέρων λαῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ *μόρρα* παίζεται καὶ κατὰ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Ἰονικοῦ Κράτους, καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ὡς δὲ μ' ἐβεβαίωσάν τινες καὶ κατὰ τὴν Ὀλλανδίαν. Ἀλλὰ κάνεις ἐξ ἱκείνων τοὺς ὁποίους ἠρώτησα, δὲν ἐγνώριζεν ὁποῖα ἡ καταγωγὴ τῆς καὶ διὰ τί ὀνομάζεται *μόρρα*· κάνεις δὲν ὑπώπτειν ὅτι ἡ *μόρρα* ἐπαίξετο, ἀπαραλλάκτως ὅπως καὶ σήμερον, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι μάλιστα καὶ παροιμία ἐξ αὐτῆς ἐγεννήθη, κατηγορουμένη ἐπὶ τῶν ἐχόντων χαρακτήρα εἰλικρινῆ, ἀδόλον καὶ φιλαλήθη.

Τρεῖς συγγραφεῖς, ἐκ τῶν ἀρχαίων, γνωρίζω μνημονεύοντας τῆς *μόρρας*, τὸν Κικέρωνα, (*Divin. II. 41. Off. III. 19. 23. καὶ Fin II. 16.*) τὸν Σουετώνιον, (*Ocf. Aug. 13.*) καὶ τὸν Πετρώνιον, (*Rom. Satyr*) καὶ ὀνομάζοντας αὐτὴν, *micare digitis*, ἢ παιδιὰν διὰ τῶν δακτύλων. Ὁ πρῶτος, στιγματίζων τὸν δόλο καὶ τὴν κακίαν, βεβαίῳ ὅτι ὁ ὄχλος, δσαῖς πρόκειται νὰ ἐπαινέσῃ τὴν εὐθύτητα καὶ τὴν χρηστότητά τινος, μεταχειρίζεται παροιμίαν ἀρχαιοτάτην (*vetustate proverbium*) λέγων ὅτι, μετ' αὐτοῦ δύναται τις νὰ παίξῃ *μόρραν* καὶ ἐν τῷ σκότει. (*dignum esse dicunt quicum in tenebris mices*). Προσέθετον δὲ ἐν τῷ σκότει, διότι, διὰ νὰ διακρίνῃ τις τὸν ἀριθμὸν τῶν δακτύλων τοῦ ἀντιπάλου, ἔχει ἀνάγκην τῶν ὀφθαλμῶν του. Ἡ αξιομνημόνευτος αὕτη παροιμία, ἐξακολουθεῖ ὁ Κικέρων, διδάσκει εἰς ἡμᾶς ὅτι ἀνωφελές εἶναι ὅ,τι ἀποκτῶμεν, ὅσω εὐκόλως καὶ ἂν ἐγεινεν ἡ ἀπόκτησίς του, ἐὰν αὐτὸ εἶναι ἀτιμὸν. Ἀλλοῦ, καταδεικνύων τὴν ἀνάγκην τῆς δικαιοσύνης, ἀναφέρει καὶ πάλιν ἀπαραλλάκτως τὴν παναρχαίαν αὐτὴν παροιμίαν, ἐπιφέρων ἀμέσως τὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ σημασία τῆς εἶναι ἀξία πολλοῦ λόγου, ὡς ἐννοοῦσα ὅτι δὲν πρέπει νὰ κανονίζωμεν τὰς πράξεις μας προσωποληπτοῦντες, κατὰ τὰς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας μας, ἀλλὰ κατὰ τὰ πράγματα αὐτά.

Ὁ Πετρώνιος, ὁμιλῶν περὶ τινος Σαπινίου, ἀρχοντος Σικελιώτου, λέγει ὅτι ἦτο μὲν ἄξιος νὰ καταπλέξῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ὅτι ἦτο εὐθύς, πιστὸς καὶ φίλος σταθερώτατος μεθ' οὗ ἐδύνατό τις ἀφῶς νὰ παίξῃ *μόρραν* καὶ ἐν τῷ σκότει. (*Sed rectius,*

sed certus, amicus amico, cum quo audacter posses in tenebris micare.)

Καὶ οἱ σχολιασταὶ τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων, καθώς καὶ οἱ λεξικογράφοι, εἴτε Γάλλοι, εἴτε Ἰταλοὶ, εἴτε Ἀγγλοὶ, ἐξηγοῦσι τὸ micare τοῦτο, διὰ τοῦ παιζειν μόρρα· *giuocare la morra ἢ mora, — jouer à la mourre, — to play the mora*. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ γράψαντες περὶ τῶν ἐθίμων τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, ἀναφέρουσι τὴν παιδίαν ταύτην (1)· ὅλοι δὲ συμφωνοῦσιν ὅτι τὸ micare digitis ἐπαίζετο ἀπαρallάκτως ὥπως ἡ σημερινὴ μόρρα τῶν Ἰταλῶν, καὶ ὅτι καὶ ὁ Κικέρων καὶ ὁ Πετρώνιος, καὶ ὁ Σουετώνιος τὴν μόρραν ἐνόουν διὰ τῶν περικοπῶν τῶν ὁποίων ἐμνημονεύσαμεν.

Ἀλλὰ πόθεν ἡ λέξις μόρρα; Κατ' ἀρχάς, πρὶν ἢ μελετήσω τοὺς ἀνωτέρω συγγραφεῖς, ἐνόμιζον ὅτι ἡ παιδιὰ αὕτη ὠνομάζετο οὕτω ἐκ τῶν Μάυρων, οἵτινες ἐξουσίαζον ἄλλοτε τὴν Ἰσπανίαν καὶ μέρη τινὰ τῆς Ἰταλίας, καὶ τοὺς ὁποίους ἀμφοτέρω τὰ ἔθνη ταῦτα καλοῦσι Μόρρους. Δυσπιστῶν ὁμῶς εἰς τὴν εἰκασίαν μου, ἠρεύνησα ἐπιμελῶς καὶ τοὺς σχολιαστὰς τῶν εἰρημένων συγγραφέων, καὶ πολλοὺς λεξικογράφους Λατίνους, Ἰταλοὺς, Ἀγγλοὺς καὶ Γάλλους. Ἀλλ' ἐκ τούτων, ἄλλοι μὲν παρέλειπον παντάπασι τὴν λέξιν, ἄλλοι δὲ τὴν ἐξήγησαν διὰ τῆς ἀπλῆς τῆς παιδιᾶς περιγραφῆς. Μόλις ἐσχάτως ἐκ λεξικοῦ πολυτόμου ἐκδοθέντος ἐν Νεαπόλει, ἔμαθον ὅτι παράγεται ἀπὸ τῆς Κελτογαλατικῆς λέξεως *meur*, σημαίνουσης τὸν δάκτυλον.

Ἡ μόρρα λοιπὸν τὴν ὁποίαν παίζουν σήμερον οἱ ὁμογενεῖς ἡμῶν ἐπτανήσιοι, εἶναι αὕτη ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐπαίζον οἱ Ῥωμαῖοι, πολὺ ἀρχαιοτέρα καὶ αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ συγγραφέως.

N. Δ.

ΠΡΟΚΑΤΑΚΛΥΣΜΑΙΑ ΤΕΤΡΑΠΟΔΑ.

Ὅσῳ εἰσπληρόμητιν εἰς τὰς φυσικοῖστορικὰς συλλογὰς τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου ἢ τοῦ βοτανικοῦ κήπου τῶν Παρισίων, διελθὼν διὰ τοῦ ταριχευτοῦ ὁμίλου πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς καὶ τῶν κτηνῶν τῶν ἀγρῶν, τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς, εἰσπληρόμητιν συνήθως τελευταῖον εἰς αἴθουσαν σπανίως δεχομένην τῶν περιέργων τὰς ἐπισκέψεις, καὶ ἐν ἣ ὁ θάνατος ἐφαίνεται ἐν ὅλῃ τοῦ τῆ γυμνότητι, οὐχί, ὡς ἐν ταῖς λοιπαῖς, περιβεβλημένος τὴν ψευδῇ τῆς ζωῆς προσωπίδα, εἰς τὴν αἴθουσαν ἐν ἣ ἵστατο ἐν ἀπαισίῳ παρατάξει ὁλόκληρος λόχος σκε-

λετῶν μετ' ἀμόρφων σωρῶν ὀρυκτῶν προκατακλυσμαίων ὀστέων. Ἐκεῖ, ἐνώπιον τῆς νεκρικῆς αὐτῆς ὁμηγύρεως, ἔκλινον σύμους τὴν κεφαλὴν, καὶ διὰ τῆς φαντασίας ἀνεπτερούμενην πρὸς τὸ σκοτεινὸν παρελθόν, ἐκεῖνο, τὸ προηγηθὲν πάσης ἀνθρωπίνης μνήμης καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἔδλεπον τὰ ἄψυχα ταῦτα λείψανα ἀναβιοῦντα, καὶ τερατώδεις μορφὰς ἐνδύμενα, καὶ κατακυριεύοντα τῆς γῆς, καὶ περιτρέχοντα αὐτὴν ἀπὸ πέρατος μέχρι πέρατος, καὶ τὸν θάνατον ἐπόμενον ἐπὶ τὰ εἴημά τιν, καὶ τὴν φύσιν φρίττουσαν ἐνώπιον τῆς ἀκαταβλήτου αὐτῶν δυνάμεως. Καὶ μετὰ ταῦτα ἔδλεπον τὴν γῆν σκοτιζομένην καὶ σειομένην ὡς ἂν ἐρρήγνυντο αὐτῆς τὰ θεμέλια, καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτῆς σπαραττόμενα, καὶ ἐκ τῶν βαράθρων φλόγα ἐρευγομένην καὶ χειμάρρους καταποντίζοντας τὰς φυλάς τῶν τεράτων, καὶ διασπείροντας αὐτῶν τὰ ὀστᾶ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἔδλεπον πάλιν τὴν ἡμέραν διαγελῶσαν, καὶ ἐπὶ τῶν γαληναίων ὑδάτων ἵσταμενον τὸν ἀρτίπλαστον ἄνθρωπον, καὶ νικηφόρον εἰς τὴν φύσιν ρίπτοντα βλέμμα, καὶ ἀπευθύνοντα αὐτῇ συγχρόνως μειδίαμα ἐξευγενισμὸν αὐτῇ καὶ εἰρήνην ἐπαγγελλλόμενον. Καὶ ἔχαιρον μελετῶν τῆς ἀρχαίας φύσεως τὰ νεκρώσιμα αὐτὰ ὑπομνήματα.

Τὰ ὀστᾶ ταῦτα εἰσὶν ἀπολελιθωμένα, μεταβαλόντα δηλαδὴ τὴν οὐσίαν αὐτῶν εἰς ὀρυκτὴν ἀπὸ ζωϊκῆς, διὰ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης καὶ ἀκατανόητου ἐνεργείας τῆς φύσεως, δι' ἣς ἀντικαθίσταται ἐντὶ σώματι ἀνθ' ἑκάστου μορίου ἄλλο μῶριον λίθου, καὶ οὕτω τὸ μὲν σχῆμα διατηρεῖται ἐντελῶς τὸ αὐτὸ, ἡ δὲ ὕλη ἀποβαίνει ἄλλοια. Οἱ πλείστοι δὲ τῶν φυσικῶν πεποιθότες σήμερον ὅτι ἡ φύσις, γηράσασα ἤδη, ἀπώλεσεν ἀπὸ τῆς τελευταίας αὐτῆς διαμορφώσεως τὴν ἀπολιθωτικὴν ταύτην δύναμιν, καὶ ὅτι ἂν μεγάλη τις καταστροφή ἐξωλόθρευε σήμερον τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὐδὲ ἶχνος αὐτοῦ ἔθελε διασωθῇ ὅπως μαρτυρήσῃ ποτέ εἰς τοὺς διαδόχους του περὶ τῆς ἐφημέρου αὐτοῦ ὑπάρξεως· διότι διαφέρει μεγάλως ἡ προκατακλυσμαία ἀπολίθωσις τῆς ἐπιλιθώσεως, ἥς τὸ φαινόμενον καθ' ἡμέραν ἐπαναλαμβάνεται παρὰ τινὰ πηγαῖα ὕδατα, καὶ συνίσταται εἰς ὑποστάθμην λιθώδη, ἥτις ἐπικάθηται ἐπὶ τῶν τωμάτων καὶ τὰ ἐπιχρίει.

Τὰ εὐρισκόμενα ὀρυκτὰ ὀστᾶ ἀνήκουσι τινὰ μὲν εἰς θηρία ἐντελῶς ἐκλειπειότα καὶ ἄγνωστα, τινὰ δὲ εἰς γένη εἰτέτι ὑπάρχοντα καὶ πάντα μὲν κεῖνται ἐντὸς στρωμάτων γῆς ἐν οἷς οὐδὲν φαίνεται ἶχνος ἀνθρώπου, ὥστε ἡ ἀπολίθωσις αὐτῶν προφανῶς συνέβη πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν εἰδῶν ὅσα εἰσέτι ὀφίστανται, εὐρίσκονται ἐντὸς ἀνωτέρων στρωμάτων, νεωτέρας γεωλογικῆς παραγωγῆς, τὰ δὲ τῶν ἐντελῶς ἀπυλεσθέντων ἐντὸς στρωμάτων βαθυτέρων, καὶ μεμαχρυσμένων ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ πολλῶν ἀλλεπαλλήλων κατακλυσμῶν.

Περὶ ἀνθρωπίνων ἀπολιθώσεων πολλὰ ἐρρέθησαν, ἀλλ' ἡ ἐρευνα καὶ ἡ ἐπιστήμη τὰ ἀπέδειξαν ὅλα ψευδῆ. Ἐν 1613 Γάλλος τις χειρουργός, Μαζοριέρος καλούμενος, ἔδεικνυσεν ἀπολελιθωμένα ὀστᾶ τεραστίου γίγαντος, καὶ ἔλεγε, καὶ εἰς φυλλάδιον ὑπὸ τινος Ἰησουΐτου συνταχθὲν ἔγραψεν, ὅτι εὗρεν αὐτὰ εἰς παμ-

(1) Roman antiquities By James Boyd. London 1836 ccl 399.